RAQAMLI TALIMDA OLIY TA’LIMNI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI

Xabibullo Abdukarimov
Guliston davlat universiteti professori

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’limni boshqarishning nazariy asoslari ilmiy-akademik jihatdan tahlil etilgan. Raqamli ta’lim muhitining mohiyati, tarkibiy komponentlari va uning ta’lim jarayoni samaradorligiga ta’siri yoritib berilgan. Shuningdek, oliy ta’lim muassasalarini boshqarishda zamonaviy yondashuvlar, jumladan, tizimli, kompetensiyaviy va ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv konsepsiyalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, oliy ta’lim, ta’limni boshqarish, raqamli transformatsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta’lim, Learning Management System (LMS), ta’lim analitikasi, data-driven management, kompetensiyaviy yondashuv, sun’iy intellekt, bulutli texnologiyalar, ta’lim sifati, innovatsion boshqaruv, axborot infratuzilmasi, raqamli kompetensiyalar, elektron boshqaruv (e-management), ta’lim jarayonini raqamlashtirish.

Jahon miqyosida raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi barcha sohalar qatori oliy ta’lim tizimiga ham chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. Raqamli texnologiyalar ta’lim mazmunini, uni tashkil etish shakllarini va boshqaruv mexanizmlarini tubdan yangilashga xizmat qilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, raqamli ta’lim muhitida oliy ta’limni samarali boshqarishning nazariy asoslarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Raqamli ta’lim muhitining nazariy mohiyati

Raqamli ta’lim muhiti — bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida shakllangan, ta’lim jarayoni ishtirokchilari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni ta’minlovchi integrativ tizimdir. Ushbu muhit quyidagi tarkibiy komponentlarni o‘z ichiga oladi: elektron ta’lim platformalari (LMS, MOOCs); raqamli ta’lim resurslari (elektron darsliklar, multimedia kontent); axborot infratuzilmasi (serverlar, tarmoqlar, bulutli texnologiyalar); ta’lim analitikasi va ma’lumotlar bazalari.

Raqamli muhitning asosiy xususiyatlari sifatida interaktivlik, moslashuvchanlik, ochiqlik va masshtablanuvchanlikni ko‘rsatish mumkin. Bu esa ta’limni individuallashtirish va uning sifatini oshirish imkonini beradi. Oliy ta’limni boshqarishning zamonaviy paradigmalari. Raqamli ta’lim muhitida oliy ta’limni boshqarish an’anaviy ma’muriy-buyruqbozlik modelidan strategik, ma’lumotlarga asoslangan boshqaruvga o‘tishni taqozo etadi. Bu jarayon quyidagi nazariy yondashuvlarga tayanadi:

1. Tiziml iyondashuv oliy ta’lim muassasasi murakkab ochiq tizim sifatida qaralib, uning barcha elementlari o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilinadi.

2. Kompetensiyaviy yondashuv boshqaruv jarayonlari ta’lim natijalarini kompetensiyalar orqali baholashga yo‘naltiriladi.

3. Raqamli transformatsiya konsepsiyasi boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish, raqamlashtirish va optimallashtirishga qaratilgan.

4. Ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv (Data-driven management) Qaror qabul qilish jarayoni katta hajmdagi ta’lim ma’lumotlarini tahlil qilish asosida amalga oshiriladi.

Raqamli ta’lim muhitida boshqaruv mexanizmlari: raqamli ta’lim muhitida boshqaruv samaradorligi quyidagi mexanizmlar orqali ta’minlanadi:

-Elektron boshqaruv tizimlari (e-management) — ta’lim jarayonlarini monitoring qilish va nazorat qilish imkonini beradi;

-Learning Analytics — talabalar faoliyatini tahlil qilish orqali ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi;

-Sun’iy intellekt texnologiyalari — individual ta’lim traektoriyalarini shakllantirishda qo‘llaniladi;

Bulutli xizmatlar — ma’lumotlarni saqlash va ulardan samarali foydalanishni ta’minlaydi.

Boshqaruv samaradorligini baholash mezonlari

Raqamli ta’lim muhitida oliy ta’limni boshqarish samaradorligini baholash quyidagi mezonlar orqali amalga oshiriladi:ta’lim sifatining oshishi; talabalarning akademik faolligi; pedagoglarning raqamli kompetensiyalari; ta’lim jarayonining shaffofligi; boshqaruv qarorlarining tezkorligi va aniqligi.

Raqamli texnologiyalar sohasidagi yutuqlar oliy ta’lim tizimida mutaxassislarni kasbiy tayyorlash jarayoni uchun ancha keng imkoniyatlarni ochdi. Raqamli texnologiyalar ma’lumotni istalgan joydan va turli mamlakatlar va qit’alardagi barcha odamlar guruhlari tomonidan uzatish uchun imkoniyatni yaratdi. Raqamli texnologiyalar o‘quv jarayoniga yaxshi integratsiyalashgan va talabaning universitetdan tashqaridagi kundalik hayotining bir qismiga aylandi.

Bunday sharoitda axborot va raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bog‘liq ta’limdagi integratsiya jarayonlari bilim talab qiladigan sohalarni rivojlantirishga, odamlarning kasbiy faoliyatining intellektual darajasini oshirishga va samarasiz mehnat ko‘lamini kengaytirishga yordam beradi. Raqamli voqelikning jadal rivojlanishi va joriy etilishi insoniyatni kelajakdagi taraqqiyot yo‘nalishini tanlashdan oldin inson faoliyatining barcha sohalari oldiga qo‘yadi. Bu kasbiy tayyorgarlikning asosiy klasteri sifatida oliy ta’lim tizimiga to‘liq taalluqlidir.

Raqamli jamiyat sharoitida axborot strategik manbaga aylanadi, uning rivojlanishi uchun psixologik sharoitlar ramziy faoliyat bilan yaratiladi. O‘quv jarayonida uni o‘zlashtirish bilimlarni namoyish etishning turli modellari va texnologiyalarini amalga oshirishni o‘z ichiga oladi, bu esa,

o‘z navbatida talabalarning aqliy funksiyalarining murakkablashishiga ta’sir qiladi. Buning yordamida ta’lim sifatini yaxshilash, sub’ektlarning o‘zaro ta’sirining yangi shakllari va vositalarining paydo bo‘lishi, yagona raqamli ta’lim makonining ishlashi va rivojlanishini ta’minlash mumkin.

Raqamli inqilobning ta’siri va raqamli makonning jamiyat, inson va sivilizatsiya rivojlanish istiqbollariga ta’siri katta ahamiyatga ega. Aynan shu ta’sir falsafiy va uslubiy tahlilni va umuman ta’limni, xususan, oliy ta’limni rivojlantirish strategiyasini qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi. Amaldagi amaliyot raqamli texnologiyalarni joriy etishni e’tiborsiz qoldirishga imkon bermaydi, shu bilan birga u faqat raqamli uskunalar yoki qurilmalarga e’tibor qarata olmaydi, aksincha, ta’lim va uning rivojlanish istiqbollariga alohida e’tibor berishni talab qiladi.

Zamonaviy hayotning raqamli tabiati va raqamlashtirishning keng tarqalishi jamiyat rivojlanishining eng muhim jihatlariga, shu jumladan o‘sish, barqarorlik, farovonlik, tenglik, xavfsizlik, iqtisodiyot va siyosatga katta ta’sir ko‘rsatdi. Raqamli texnologiyalarning tubdan yangi imkoniyatlari tufayli dunyoqarash yondashuvlarida paydo bo‘layotgan turli xil o‘zgarishlarni yagona yaxlit manzaraga kiritishni talab qiladigan o‘zgarishlar mavjud. Bu pedagogika, psixologiya, iqtisodiyot, falsafa, chet tili sohasidagi tadqiqotlardan dalolat beradi.

Taqdim etilgan tadqiqotlar shuni isbotlaydiki, “aslida insonning dunyoga ta’sir doirasini kengaytirishning yangi bosqichi ro‘y bermoqda va bu kengayishda inson nafaqat dunyoni o‘zgartira boshlaydi, balki yangi erkinlik darajalarini o‘zlashtira boshlaydi, o‘zining interaktiv g‘oyalarini yangi hayotda amalga oshirishga intiladi. Olimlarning ta’kidlashicha, bugungi kunda inson uchun “munosabatlar makoni” deb nomlangan yangi makon yaratilmoqda.

Tadqiqotchi M.A. Dedyulina axborot texnologiyalari va insonning kundalik faoliyati, shu jumladan, ta’lim va o‘qitish integratsiyasi sharoitida inson xulq-atvoridagi munosabat va o‘zgarishlar haqida gapiradi. Muallifning ta’kidlashicha, axborot va raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari muvaffaqiyatli faoliyat va e’tiqodlar jarayoniga asoslangan o‘zaro aloqani tubdan o‘zgartiradi. Tadqiqotchining fikriga ko‘ra, ushbu jarayonning ikkita darajasini ajratish mumkin: makro daraja va mikro daraja. M.A. Dedyulina tomonidan aniqlangan ishontirish darajasini aniqlash va bilish zarurati zamonaviy kompyuterlar va texnologiyalar yordamida aniqlangan imkoniyatlarni tahlil qilishni hisobga olgan holda shaxsni aniqlash jarayonini, shuningdek, uning mashg‘ulotlarini loyihalashtirish jarayonini osonlashtirishga yordam beradi [1,2].

Muallif o‘z tadqiqotida misol tariqasida “mikro darajadagi ishontirishni kompyuter va foydalanuvchi o‘rtasidagi o‘zaro aloqa elementi bo‘lib xizmat qiladigan ba’zi dialog oynalarida tashkil etish va rivojlantirish mumkin. Internet saytlarida ishlab chiquvchilar tanlangan kurs ustida ishlashni davom ettirish va uni o‘zlashtirishda muvaffaqiyat qozonish uchun foydalanuvchilarni rag‘batlantirish usullaridan ham foydalanadilar. Bu, birinchi navbatda, har bir kursning qat’iy o‘quv jadvali va belgilangan tugash sanasi borligi bilan bog‘liq, har bir harakat yoki sessiyada foydalanuvchilarga qancha materialni to‘ldirganliklarini, shuningdek, qolgan materiallar miqdorini aniqlashga yordam beradigan kuzatuv funksiyalari mavjud” [2].

Faylasuf K.Vaelbers o‘z tadqiqotida zamonaviy dunyodagi texnologiyalar insonning kundalik hayoti va uning atrof-muhitining bir qismi ekanligini aytadi. O‘zining ilmiy ishida u “texnologiyalar odamlar va haqiqat o‘rtasidagi munosabatlar va o‘zaro aloqalarni o‘rnatishda o‘ziga xos vositachi ekanligini” ta’kidlaydi [3]. Texnologiyalarga o‘zaro bog‘liqlik va hamkorlik xususiyatlarini berish orqali “inson o‘z foydalanuvchilari dunyosida, ularning harakatlarini shakllantirishga hissa qo‘shadi.

Raqamli ta’lim muhitida oliy ta’limni boshqarish — bu kompleks, ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u zamonaviy texnologiyalar, ilmiy yondashuvlar va innovatsion boshqaruv usullarini integratsiyalashni talab etadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish oliy ta’lim muassasalarining raqobatbardoshligini oshirish, ta’lim sifatini yaxshilash va global ta’lim makonida munosib o‘rin egallash imkonini beradi. Shu bois, raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’limni boshqarishning nazariy asoslarini chuqur o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalilgan adabiyotlar:

1. Denisova, L.B. Stanovlenie samostoyatelnosti studenta v obrazovatelnom protsesse [Tekst]: dis. ... kand. ped. nauk / L.V. Denisova. - Orenburg, 2006. - 192 s.

2. Dedyulina, M.A. Sovremennaya estetika/ M.A. Dedyulina. Uchebnoe posobie. Texnologicheskiy institut YuFU, 2008. - 64 s.

3. Waelbers K. Doing Good with Technologies: Taking Responsibility for the Social Role of Emerging Technologies, Philosophy